

DERÉKY GÉZA

Rudolf Kassner

Az osztrák Rudolf Kassner (1873–1959) Magyarországon a mai napig kevésbé ismert, bár a fiatal Lukács Györgynél (elsősorban *A lélek és a formák* című ifjúkori művében) kimutatható a kassneri hatás. Mindenekelőtt azonban Hamvas Béla gondolkodására volt nagy hatással.

Kassner tulajdonképpen a saját hazájában is csaknem teljesen feledésbe merült, és recepciója elsősorban két híres, és vele szoros baráti kapcsolatban álló íróhoz-költőhöz, Rilkéhez és Hofmannsthalhoz köthető. Ez a körülmény átok és áldás is egyben: áldás, mert neve e két írónak köszönhetően nem tűnik el teljesen a feledés homályában, átok, mert e nagy európai szellemet pusztán filozófiai, eszmetörténeti lábjegyzetté kisebbíti.

Az itt olvasható Kassner-elbeszélés jobb megértéséhez nem árt néhány rövid életrajzi adattal elhelyezni őt térben és időben, felvázolva szellemiségének főbb vonásait.

Kassner 1873-ban született az Osztrák–Magyar Monarchia szlávok és osztrákok/németek lakta dél-morva tartományában, gazdag gyáros-földbirtokos család hetedik gyermekeként. Mind anyai, mind apai részről sziléziai német felmenőkről olvashatunk Kassner önéletrajzi írásaiban, és méltatói soha nem felejtik el megjegyezni, hogy a sziléziai Jacob Böhme és Angelus Silesius nagy német misztikusok az osztrák író-gondolkodó szellemi őseinek tekinthetők. Kassner maga is szigorú katolikus neveletésben részesült. Kilenc hónapos korában szerzett gyermekbénulása akár jelképértékűnek is felfogható: a szárnyaló szellem géniusza évekig tolószékhez van kötve, később egész életében mankóval jár. Testi fogyatéksága nem akadályozza abban, hogy az első világháború előtt távoli országokat, földrészeket bejárjon (India, Közép-Ázsia, Oroszország, Észak-Afrika) és különböző kultúrákkal közelebbről megismerkedjen. Rövid ideig Párizsban, Londonban, Münchenben él. Franciául, angolul folyékonyan beszél, a morva szülőföldről hozza magával a szláv nyelvek iránti fogékonyságát, oroszból fordít, de ógörögből is fordít klasszikus szerzőket, pl. Platont. Egyetemi tanulmányait Bécsben és Berlinben folytatja, Bécsben doktorál filozófiából. Később Bécsben telepszik le, ahol egészen 1945-ig él. Tisztelői, akik egyébként Rilke támogatói is voltak, 1945-ben, közvetlenül a 2. világháború után kimenekítik Bécsből, a város oroszok által felügyelt övezetéből, és Svájcban nyugodt életkörülményeket biztosítanak számára.

Életre szóló barátság köti Rilkéhez és Hofmannsthalhoz, André Gide, Paul Valéry levelező-partnerei, 80 éves születésnapján olyan nagyságok tisztelegnek előtte, mint T. S. Eliot, Wystan Hugh Auden, Gabriel Marcel...

Ő maga írói pályáját három szakaszra bontja:

Első alkotói korszakára (1900–1908) a századforduló szépségkultuszának, dekadens kifinomultságának esztétikai írásokban megfogalmazott kritikája jellemző. Ennek az évtizednek a végén ugyanakkor már megjelennek – elsősorban Kierkegaard hatására – a súlyosabb gondolatiaságot tartalmazó filozofikus írások is.

A második alkotói korszakban (1910–1938) megszületnek a filozófiai-fiziognómiai művek. Kassner a megismételhetetlen, személyes jelenséget, az egyedi, egyéni létben megformálódó arcot emeli ki, az emberi nagyságot. (*Az emberi nagyság elemei*, 1911).¹ Az ember nagysága abban áll, hogy képes személyes történetének folyamatosságot adni, amennyiben az egyéni tettel a törvényszerűt, a szükségszerűt az imagináció révén szabadsággá, új valósággá változtatja.

Harmadik alkotói korszakában (1939–1959) a keresztény és a távol-keleti misztikus gondolkodás kapcsolódási pontjait vizsgálja.

Abban az irodalomtörténészek, kritikusok stb. egyetértenek, hogy Kassner az európai modernség második szakaszának egyik meghatározó egyénisége. Vajon milyen helyet foglal el Kassner ebben a premodern-modern határán kirajzolódó szellemi térben? Mi az, ami őt és vele együtt az ifjú nemzedéket nyugtalanítja?

Az egyénnek a világhoz való viszonyát újra kell fogalmazni, hiszen ez a viszony viszonylagossá válik, az én belső egysége széttöredezik. Az igazság abszolút érvénye odavész. Az egységes világkép, az egységes keret szétesésével és a világról való tudás áttekinthetlenné válásával a modernségnek egy új szakasza kezdődik.

Kassnernél az individualizmus meghaladása a következőt jelenti: a művész helyébe, a „talajtalan individualista” helyébe a maga én-kultuszával immár az egyén (az „egyed”) lép, aki számára nem a művész-élet antinómia áll a középpontban, aki nem vágja el a köteléket, amely a társadalomhoz köti, hanem aki rendet akar maga körül, aki a kollektívum iránti felelősségtől vezérelve kötődést érez. A fiatal Kassner számára fontos a modern ember átvilágítása, helyének meghatározása, de nem a pszichológia módszerével.

Van tehát a zsenitudatú, individualista, öntörvényű művész, de van egy másik probléma, amit legtisztábban épp ennek a korszaknak a bécsi írói, gondolkodói érzékelték. Ez a nyelvi válság problémája. Pontosabban a nyelv és a művészi kifejezés problémája, még pontosabban: az érzékelés, a nyelv és a nyelvi kifejezés lehetősége és lehetetlensége. A kimondhatóság, elbeszélhetőség kérdése. A megismerés tehát sajátos nyelvi problémaként fogalmazódik meg. (Ez a probléma már a korai romantikában is felbukkan.)

Hofmannsthalnál a nyelv közvetítő szerepének a problematikussága kapja a legnagyobb hangsúlyt. „Egy levél” című művében fejt ki az alapvető problémát. (E fiktív levél írójának Hofmannsthal Lord Chandost, Francis Bacon tanítványát teszi meg.) Ebben a levél szerzője

az alábbiakat írja: „...végre elveszett a képességem, hogy valami dologról összetartozóan gondolkodni vagy beszélni tudjak [...] Minden részeire bomlott előttem, a részek megint részeikre, és semmi sem akart egy fogalom alatt megférni. A szavak egyenként úszkáltak körülöttem; ...“

Kassner második alkotói korszakában születnek meg a fiziognómiai írások. Ezekben már a megismerés alanyáról olvashatunk elmélkedéseket, a talajvesztett modern egyénről, a magát személyiségnek gondoló pontszerű individuumból („Ich als Stichflamme), illetve a megismerés tárgyáról, vagyis a valóság legkülönbözőbb manifesztációiról. Ezt a magát modern személyiségnek tartó, kötelekeitől megszabadulni vágyó egyént nevezi Kassner már a 20. század elején keletkezett írásaiban indiszkrét embernek. (Az indiszkrét szónak itt nem feltétlenül ugyanaz a jelentéstartalma, mint amit általában értünk rajta, sokkal inkább az elmosódott arcélű, jellegtelen, kiüresedett, mindenfajta mérték nélküli modern embert jelenti.) *Az emberi nagyság elemei* című nagy hatású művében a talajtalan modern embert szembe állítja letűnt korok emberképével, a Hagyomány által közvetített ideállal. Kassner eszménye az erkölcsi személy, aki tudatosan és felelősséggel alkot és cselekszik. Ezért úgy gondolja, újra tisztázni kell a személy, a személyiség és ezzel együtt a mérték fogalmát. Ennél a fogalmi tisztázásnál vissza kell nyúlni a görögséghez. Az antik filozófia egyik fontos vonása az önmagában elégséges személy, az „autharkhosz“ tételezése. De Kassner nem elégszik meg a lelki szabadságban élő, az önmagában elégséges egyén ideáljának ábrázolásával, hanem a világ egészében a mértéken keresztül otthonra találó, beágyazódott embert tekinti eszményképének, aki maga is kerek egész. Szemben a modern emberrel, aki magányos meghasonlott, a világban és a világ dolgaiban önmagát keresi, aki önmagát akarja megvalósítani...

A harmadik pályaszakasz kapcsán röviden szót kell ejtenünk még Kassner viszonyáról a keleti, tehát indiai / kínai / japán szellemiséghez. Kassner 1908 októberé és 1909 márciusa között szinte az egész indiai szubkontinentet beutazta. Behatóan foglalkozott az óind lelkiséggel, a hinduizmussal, a buddhizmussal, Buddha személyéről mindig a legnagyobb csodálat hangján szólt. Az indiai/hindu lelkiségben a „szent“, a „jógi“ alakjában az ellentétek kiegyenlítődése és a fogalmi gondolkodás kiiktatása, meghaladása ragadta meg. Egyik utolsó írásában a *Vak nyilasban* a zen toposzra, a bekötött szemmel nyilazó zen szerzetesre utalva így ír: A célt bekötött szemmel vakon eltalálni – aki erre képes, az vajon nem hordja-e már eleve magában a célt?

Az itt olvasható, a két világháború között keletkezett elbeszélésben számos fentebb ismertett gondolat nyomon követhető. Jelen írás először 1932-ben jelent meg a *Frankfurter Zeitung*-ban *Die Nacht des ungeborenen Lebens* címmel. (Csak az érdekesség kedvéért: ebben az újságban jelentek meg a húszas években Márai Sándor német nyelven írt tárcái, rövidebb írásai...) Mivel Kassnert 1938 után a hatalom szilenciummal sújtotta, ez az elbeszélés is csak a második világháború után bukkan fel újra egy az Insel-Verlagnál megjelent, a szerző válogatott írásait tartalmazó kötetben. Kassner javaslatára a kötet ennek az elbeszélésnek a címét viseli.

A címmel kapcsolatban a tízkötetes kritikai kiadásban olvasható, hogy bizonyos utalásokból arra lehet következtetni, miszerint az *ungeborenen/védtelen* kifejezést a szerző Rilke egyik verséből kölcsönözhetette. Rilke ezen versének („Ausgesetzt auf den Bergen des Herzens“ / magyarul: *Már egyedül*) záró sorai így hangzanak magyarul Vas István fordításában: „S a nagy madár nem félve körözget / a csúcok tisztult tagadása körül. – De / védtelenül, itt fent, a szív hegyein.”

1 *Von den Elementen der menschlichen Größe* (1911), magyarul: *Az emberi nagyság elemei*, L'Harmattan Kiadó, Budapest 2013. (Ford. Derékly Géza.)